

BAKÓ TAMÁS ÉS RÁCZ SZILÁRD

SZERBIAI VÁROSOK ÉS ÖNKORMÁNYZATOK FEJLŐDÉSÉNEK ALAKULÁSA

1. Szerbia fekvése, geopolitikai jellemzői

A Nyugat-Balkán³¹ legnagyobb és legnépesebb országa a Pannon-síkság délkeleti és a Balkán-félsziget középső részére terjed ki, ennek megfelelően északon jó mezőgazdasági adottságú síkvidékek, míg délen, Közép-Szerbiában folyóvölgyekkel szabdaltnak domb- és hegyvidékek (Dinári-hg., Balkán-hg.) jellemzők. A Szerbia középső területén található Duna, Tisza, Száva és Morava folyók határozzák meg a főbb közlekedési folyosókat. A térség geostratégiai jelentőségű, mivel az itt keresztülhaladó útvonalak kötik össze Nyugat- és Közép-Európát a Balkánnal, illetve a Közel-Kelettel. A fekvés pozitív hozadéka a központi területek – a csomóponti nagyvárosok – térségszervező, közvetítő szerepe. Az ország fő fejlődési tengelye észak–dél irányú a Duna és a Morava mentén, olyan nagyvárosokat érint, mint Szabadka (Subotica), Újvidék (Novi Sad), Belgrád, Niš, Leskovac, Vranje stb. A másodlagos tengelyek kelet–nyugat irányúak. A Vajdaság déli részén, a főváros magasságában húzódó útvonal nagyvárosai: Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica), Szabács (Šabac), Obrenovac, Belgrád, Pancsova (Pančevo), Szendrő (Smederevo), Pozsarevác (Požarevac). A Közép-Szerbiát keresztülzelő tengely Užice, Kragujevac, Nis és Pirov térszervezését erősíti. A közlekedéshálózat a jelenlegi városhierarchiát szolgálja, a területi fejlődés összhangban áll az úthálózat kiépítettségével. Az áru- és utasforgalomban egyaránt a közúti közlekedés a legfejlettebb ágazat, a tranzitforgalom a X. számú transzeurópai folyosóhoz kötődik. Szerbia folyami közlekedése adottságaihoz mérten nincs kellő mértékben kihasználva, de az előnyös közlekedés-földrajzi helyzet lehetővé teszi a kikötők fejlesztését, logisztikai központok létrehozását, elsődlegesen Újvidék és Pancsova térségében (NAGY, 2015; RÁCZ, 2017).

Az országot érintő tengelyek, transzbalkáni magisztrálék szempontjából fontos, hogy Szerbiát körül öleli az EU³² és a NATO, ezt a szomszédságot szemlélteti az 1. táblázat. Bár az euroatlanti integráció magas foka alapján rendezettnek tűnik Szerbia szomszédsági környezete, ez a mélyrétegekben számos bizonytalanságot takar. Ennek oka pedig az államföldrajzi viszonyok turbulens átalakulása volt. Itt kell megjegyeznünk, hogy az elmúlt években Szerbiának a legstabilabb, legintenzívebb állami kapcsolata Magyarországgal alakultak ki.

1. táblázat: Szerbia és szomszédjainak euroatlanti integrációs viszonyai, 2020.

	EU	NATO
Szerbia	EU-tagjelölt	NATO-békepartner (Egyéni Partnerségi Akcióterv)
Magyarország	EU-tag	NATO-tag
Horvátország	EU-tag	NATO-tag
Bosznia-Hercegovina	Potenciális EU-tagjelölt	NATO-tagjelölt (Tagsági Akcióterv)
Montenegró	EU-tagjelölt	NATO-tag
Koszovó	Potenciális EU-tagjelölt	Potenciális NATO-békepartner
Macedónia	EU-tag	NATO-tag
Bulgária	EU-tag	NATO-tag
Románia	EU-tag	NATO-tag

Forrás: a szerzők szerkesztése.

Szerbia külgazdaságára továbbra is jellemző az ún. hintapolitika, melynek alapjai a titói érában keresendő (RAMET, 2006). Miközben az ország elkötelezett maradt az EU-integráció mellett, továbbá igyekezett igazodni a térségben hagyományosan meghatározó német erővonalhoz, egyben megőrizte erős, történelmi alapokon nyugvó kapcsolatát Oroszországgal. Ezzel párhuzamosan, az aktuális gazdaságpolitikai érvek és indokok mentén a lehető legjobb kapcsolat megteremtésére törekedett az olyan relációkban, mint Kína³³ vagy Törökország, valamint a koszovói rendezési folyamat okán igyekezett álláspontját hatékonyan bemutatni az Egyesült Államokban is (BAKÓ, 2019a).

³¹A Nyugat-Balkán térszerkezetének részletes bemutatását bővebben lásd: Rác, 2017.

³²Szerbia EU-integrációjának mérföldkövei: 2008 – Stabilitási és csatlakozási egyezmény; 2009 – Hivatalos csatlakozási kérelem; 2012 – Tagjelöltté minősítés; 2015 – Tárgyalások megkezdése. Bővebben lásd: Pintér, 2016; Lőrinczné, 2018.

³³A Kínával való kapcsolat nemcsak ipari FDI (Pl. Bóri Rézbánya), hanem hitelek tekintetében is figyelemre méltó (pl. Belgrád 450 millió eurós hitel felvételét tervezi Kínától), továbbá az Új Selyemút közúti és vasúti elemei is elkezdtek épülni, ugyanakkor tényleges megvalósulásuk és későbbi kihasználtságuk igencsak kérdéses.

2. Fejlődési sajátosságok, az önkormányzatok szerepe

Az ország az elmúlt három évtizedben sajátos fejlődési pályát járt be. A kilencvenes évek elszigeteltsége következtében csak lassan integrálódott a globális folyamatokba. A Milošević-rezsim 2000. évi bukásáig tulajdonképpen nem kezdődött el a piacgazdaság kiépítése (BAKÓ, 2019b). A vesztes háborúk hatása és a gazdaság átalakulása területileg eltérő intenzitással jelentkezett a városhálózatban is (ZEKOVIĆ, 2009; RÁCZ, 2017). Jugoszlávia felbomlásával az új államok fennhatósága alá került területekről szerb családok százezrei³⁴ vándoroltak az anyaországba. A menekülthullám területileg aránytalanul jelentkezett, elsősorban a háborúban álló országrészekhez közel fekvő városokra és a nagyvárosok körüli településekre koncentrálódott. A népesség legnagyobb növekedése Újvidéken és térségében volt megfigyelhető (HAJDÚ és RÁCZ, 2011).

Az önkormányzatok szerepe az elmúlt három évtizedben fokozatosan csökkent. Az önkormányzatok legnagyobb önállósággal és döntéshozatali képességgel a szocializmus idején rendelkeztek. 1990–2000 között a Jugoszlávián, majd Szerbián belüli politikai és gazdasági bizonytalanság a centralizmus erősödését és az önkormányzatok háttérbe szorítását eredményezte. 2000-től napjainkig a városok újbóli közigazgatási kialakításának folyamatával párhuzamosan, tovább romlott a nem városi önkormányzatok helyzete, mert a megerősödött városok lettek a hatalom és az irányítás/politikai befolyás központjai. A szocialista városok sikeres működésének megítélése napjainkig tart, amit az is alátámaszt, hogy a belgrádi lakosok véleménye szerint a szocialista rendszer a lakosságnak kifejezetten jólétet biztosított (ZEPEDA ET AL., 2017).

A 2. táblázatban nyomon követhető a szerbiai városok és önkormányzatok fejlődésének története. 1990-ig a tevékenységek legnagyobb része önkormányzati szinten folyt, 2000-től elsőbbséget kaptak a városok.

2. táblázat: Városok és önkormányzatok fejlődésének története és állami keretei Szerbiában

Időszak	Államforma, közigazgatási rendszer és főbb jellemzői
1943–1975	Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsának második ülése 1943. november 29-én az ország államformáját megváltoztatta, a királyság föderatív népköztársasággá alakult (Jugoszláv Föderatív Köztársaság, 1943–1963). A második világháború után a körzetek és járások fokozatosan megszűnnek. A járások több várost és falvakat magukba foglaló önkormányzatokból álltak. Megalakították az önkormányzatokat, amelyeknek a területe idővel bővült.
1975–1990	Az ország államformája továbbra is népköztársaság, viszont a neve 1963–1992 között Jugoszláv Szocialista Föderatív Köztársaságra változott. Alapvető fontosságú az 1974-es alkotmány, amely elindítja a decentralizációs folyamatokat (és a legtöbbben ezt tartják Jugoszlávia későbbi szétesésének fő tényezőjévé). A közigazgatás decentralizáltabbá vált, a központi igazgatás szervei a rájuk hárított feladatok ellátásával helyi szinteken működő szerveket bíznak meg. Az önkormányzatok regionális önkormányzati közösségekbe tömörülnek. A Szerb Szocialista Köztársaság területén összesen 8 ilyen létezett. Ez alól kivétel volt a Vajdasági Autonóm Tartomány, a Koszovó és Metóhia AT, valamint Belgrád város területe.
1980–1989	Az államforma továbbra is népköztársaság. Egyfajta technikai decentralizáció valósul meg. Az állam egyes feladatait (pl. oktatás, egészségügy) önálló jogalanyisággal és kisebb-nagyobb gazdasági, gazdálkodási önállósággal rendelkező intézmények látják el. Belgrádban, Újvidéken és Pristinában létrejött az önkormányzatok városi közössége. Ez az első városi szinten folyó társulási forma.
1990–2000	Az államforma népköztársaságból köztársasággá alakul (1991-től elkezdődik Szlovénia és Horvátország függetlenné válásának folyamata, majd Bosznia-Hercegovináé és Macedóniáé, az országot polgárháború sújtja), a neve 1992-től Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra változik. A közigazgatás újra teljesen centralizálttá válik. A regionális önkormányzati közösségek megszűntek, és létrejött sok kisebb kiterjedésű önkormányzat. Újvidéken megszűnt az önkormányzatok városi közössége, és megalakult az Újvidéki Önkormányzat.
2000–2019	Az államforma továbbra is köztársaság, ugyanakkor az ország neve 2003-tól Szerbia és Montenegró Államközösségre változik, majd Montenegró függetlenné válását követően (2006) Szerbia hivatalos neve Szerb Köztársaságra változik. A közigazgatás önkormányzati szinten teljesen decentralizált 2013-ig, amikortól újra központosított közigazgatás valósul meg a romló gazdasági helyzet és az eladósodás elkerülésére való hivatkozással. Az intézmények átszervezése és a törvények érvényesítése keretében Szerbia teljes területén minden korábban nem városi státusszal rendelkező, de város méretű település újra közigazgatási értelemben vett várossá alakul át (pl. Szabadka). 2008-ban Szerbia egész területén döntés született a város alapszabályzatának (statútum) meghozataláról. Ennek az intézkedésnek a következtében lehetőség nyílt a városok és a hozzájuk tartozó önkormányzatok kialakítására. 2017-től a szerbiai városok, az önkormányzatok erősítése érdekében, megkezdték az új alapszabályzatok bevezetését.

Forrás: Bakó Tamás szerkesztése.

Megjegyzés: A szerb közigazgatási fogalmak eltérnek a Magyarországon használtaktól. A regionális önkormányzati közösségek (összesen 9, amelynek mérete kb. 2-3 magyar megye nagyságának felel meg) területi elhelyezkedésük szerint lettek kialakítva. Az önkormányzatok városi közössége tulajdonképpen a budapesti kerületi felosztásnak felel meg. A magyar közigazgatásban használt városi jogállást, illetve városi címet Szerbiában 2008-ig számos település nem kapta meg, alapvetően politikai okokból (pl. Szabadka).

³⁴A leggyakoribb becslések 600 ezer bevándorlóval számolnak. Emellett a határon átnyúló szerb etnikai mintázat (Szerémség, Krajínak; Száva mente, Drina mente; Mitrovica; Montenegró) is feladatot jelent: ellátás (pl. nyugdíj) megoldása az anyaországból, belső törekvés az önálló intézményhálózat kiépítésére (Hajdú és Rác, 2011).

Előfordul számos korlátozó tényező a helyi gazdasági fejlődésben, ami városi és önkormányzati szinten is akadályozza a haladást (PIKE ET AL., 2006):

- A gazdaságpolitika meghatározása nemzeti szinten történik. Ez a körülmény akadályozza a cselekvést helyi szinten. Szerbiában nagyon meghatározóak/erősek a korlátozó tényezők, amelyek helyi szinten megnehezítik a gazdasági tevékenység koordinálását, irányítását. Az önkormányzatok fejlesztési elképzeléseiket a központi kormánnyal kell jóváhagyatniuk (infrastrukturális, oktatási, intézményi stb.), kölcsönt szintén csak a belgrádi kormány jóváhagyása mellett vehetnek fel.
- A városok és önkormányzatok törekvése, hogy önállóan dönthessenek és érvényesíthessék a gazdaságpolitikát, eltérésekhez vezethet a helyi, illetve a nemzeti fejlesztési célokban, és a gazdaságpolitikai célok depolitizációját eredményezheti.
- Szerbiában a központi hatalomtól való nagy mértékű függőség miatt, nincs elég helyi kezdeményezés.
- Amikor az állam különböző szintjein sok-sok szervezet működik, nehéz megállapítani, hogy melyik miért felelős. A felelősség átruházása vagy elutasítása régóta jellemző a szerbiai általános nemzeti és helyi kormányzati tevékenységre.
- Szerbiában szinte minden szintre vonatkozóan csökken a hatalomba vetett bizalom. A közintézményekbe vetett bizalom hiánya a fő oka annak, hogy általánosan, a további fejlődés esélye minden szinten korlátozott. További problémát jelent, hogy a jogérvényesítés és a tulajdonjogi biztonság is alacsony szinten van.
- Hosszú időre van szükség, hogy a helyi gazdasági fejlődés irányítása céljából, egyesüljön az összes ebben érdekelt csoport. Szerbiában rövid távú tervezés és a politikai támogatásért vívott harcok helyi szinten korlátozzák az igazgatás és a fejlődés tágabb dimenzióinak kialakulását.

3. Szerbia térszerkezete és nagyvárosainak fejlődése

Az ország két alkotmányosan elkülönített részre oszlik, Vajdaságra és Közép-Szerbiára. A Vajdaság többnemzetiségű autonóm tartomány, politikai helyzete, önállóságának tartalma többször változott az elmúlt évtizedekben. Történetileg relatív fejlettség jellemzi az ország déli részeihez képest, ennek megfelelően 27%-os népességarányát meghaladó mértékben járul hozzá a nemzeti teljesítményhez (NAGY, 2007; FARAGÓ ET AL., 2012). Városhálózata policentrikus, amely elsősorban terület- és népességarányát jóval meghaladó kis- és középváros-állományának köszönhető. Településhálózata morfológiai szempontból kiegyensúlyozott, bár a Tiszától keletre eső, észak- és közép-bánáti területei kevésbé sűrűn lakottak. Az átlagos településméret, a népsűrűség és a városi népesség aránya a Vajdaságban magasabb, mint az ország más területein. Közép-Szerbia domborzati adottságai miatt jellemzően aprófalvas (RÁCZ, 2017). Míg Vajdaságban mindössze a népesség 3%-a él 1000 főnél kisebb településeken, addig ez az arány a déli országrészben közel 22%, amely sajátos közvetítő szereppel bővíti a kisebb városok funkcióit. A városok szintjén a lakosságarányt és a területi megoszlást figyelembe véve már sokkal kisebb a két országrész közötti eltérés. Ez azonban csak látszólagos, hiszen Közép-Szerbia statisztikáit a főváros számottevően módosítja (LUKIC, 2013).

A 3. táblázat alapján látható, hogy 1991–2001 között Szerbiában (Újvidék kivételével) minden nagyvárosban csökkent a lakosok száma. 2002 és 2018 között csak Szabadkán csökkent a lakosság, a többi városban nőtt, a legnagyobb növekedés Újvidéken figyelhető meg. 2002-től a városok területe nem változott (Belgrád kivételével). Az előrejelzések szerint Szerbiában várhatóan a jövőben is fennmarad ez a trend és a városi lakosok száma tovább fog emelkedni.

3. táblázat: Szerb nagyvárosok közigazgatási területe, népessége

	Lakosok száma				Terület (km ²)	Népesség (fő/km ²)	Népességváltozás (százalék)	
	1991	2002	2011	2018			2018	2018
Belgrád	1602226	1576124	1659440	1690193	3234	522	-1,63	7,24
Újvidék	265464	299294	341625	358572	699	513	12,74	19,81
Niš	248086	235159	260237	256381	597	430	-5,21	9,02
Kragujevac	180084	175802	179417	177383	835	212	-2,38	0,9
Szabadka	150534	148401	141554	137173	1007	136	-1,42	-7,57

Forrás: A Szerb Statisztikai Hivatal adatai alapján a szerzők szerkesztése.

Szerbia városhálózatának csúcán minden szempontból az átalakuló, újjáéledő Belgrád áll. Az egykori jugoszláv főváros adminisztratív és gazdasági funkcióit jelentősen szűkítette, hogy húsz év alatt az ország népességének és területének közel 70%-a kikerült az ellenőrzése alól. Szerbia és Belgrád viszonyában hasonló arányeltolódás állt

elő, mint száz éve Budapest és Magyarország esetében. Rövid idő alatt egy kis ország arányaiban tekintve túlméretezett fővárosává vált. Jugoszlávia szétesésével (1991–1992), a Szerb–montenegrói államközösség felbomlásával (2006), végül Koszovó különválásával (2009) Belgrád csupán egy hétmillióos ország fővárosa.

Az 1990-es évek drámai visszaesése után 2003-ra stabilizálódott a helyi gazdaság. A jelenlegi államterülethez viszonyítva Belgrád kapacitásai minden szempontból túlméretesek. A legfontosabb útvonalak találkozásánál fekvő, 1,7 millióos főváros³⁵ vonzáskörzetéhez sorolhatók olyan középvárosok, mint Szendrő vagy Pancsova (TOŠIĆ és ĐORĐEVIĆ, 2004). Belgrádban él a teljes népesség negyede, a foglalkoztatottak közel harmada, itt állítják elő az ország GDP-jének harmadát, itt koncentrálnak az új befektetések 40%-a, az egyetemisták és a külföldi vendégéjszakák több mint 50%-a. Belgrád a posztindusztriális átmenet és a közel százezer menekült hatására részben általános (dezindusztrializáció), részben speciális urbánus problémákkal (illegális építkezések, városterületen belüli szuburbanizáció) szembesül (HIRT, 2009; GRAOVAC és DJOKIC, 2008).

Jugoszlávia többlépcsős felbomlásával a szerbiai városhálózat átalakulását figyelhetjük meg.³⁶ Bár Belgrád a jugoszláv szétesést jelentős vonzáskörzet- és funkcióvesztésként élte meg, a súlyos veszteségek mellett minimális „kárpótlás” az, hogy az új Szerbia fővárosa maradt, ellensúlyai (Újvidék, Niš) pedig sokkal gyengébbek, mint korábban pl. Zágráb vagy Ljubljana voltak. A szerb makroregionális központok Belgrádhoz viszonyítva gyengék, nem értelmezhetők ellensúlyokként. A funkcionális hierarchiában a fővárost két nemzetközi jelentőségű várostárséggel követi (RAPP, 2010): Újvidék és Niš.

Vajdaság tartományi székhelye,³⁷ Újvidék Szerbia második legfontosabb városa. Közlekedési, ipari (elsősorban vegyipari, kőolaj- és élelmiszeripari), kulturális és felsőoktatási szerepe országosan meghatározó, régiójának pénzügyi, kereskedelmi és hatalmi centruma (RÁCZ, 2017). Az elmúlt évtizedek migrációs hatása legerősebben Újvidéken tapasztalható, jelenlegi népessége meghaladja a 350 ezer főt, vonzáskörzete a Duna és a Tisza mentén hosszan elnyúlik. A vajdasági településhálózat közlekedési, funkcionális tengelye az észak–déli Szabadka–Újvidék vonal, amelyre ráfűződnek nyugat–keleti kistengelyek (HAJDÚ és SZÜGYI, 2015).

A 260 ezer fős lélekszámú Niš Dél-Szerbia regionális központja. Kedvező földrajzi fekvése, fejlett elektronikai és gépipara, közigazgatási, kulturális és kereskedelmi funkciója jelentős fejlődési lehetőséget biztosít számára (RÁCZ, 2017). Történetileg Niš jelentős szerepet játszott a szerb államfejlődésben, a középkorban az ország fővárosa is volt. Ma Niš szerepe különösen a régió középső és déli részén meghatározó, az északi területek nagyobb részben a sokkal közelebb lévő s fejlettebb Belgrádhoz gravitálnak (HAJDÚ és SZÜGYI, 2015). Niš diverzifikált iparral rendelkezik, mára azonban a legjelentősebb ágazattá az IT szektor vált, amelyet a több száz szoftverfejlesztő és nemzetközi multinacionális cég itteni működése is jól példáz.

Szerbia egykori (1818–1848) fővárosa, a Zastava márkanéven autó- és fegyvergyártásáról ismert Kragujevac (180 ezer fő) potenciális régióközpontként remélheti szerepnövekedését (ÖIR, 2006; SZÜGYI, 2013). A nehézipar korábban kifejezetten magas jövedelmi szintet biztosított a városban, Kragujevac sokáig a szerb ipar meghatározó tényezője volt (az 1853-ban alapított Zastava Fegyvergyár jelentette Szerbia iparosításának kezdetét). Az autógyárat 1953-ban alapították, a FIAT 2008-ban vásárolta meg. Kragujevac egykori fővárosi funkciói miatt a szerb oktatás és kultúra egyik meghatározó helyszíne.

Szerbia ötödik legnagyobb városa, a 140 ezer fős Szabadka vonzáskörzete félkörívszerűen fogja össze a magyar határ menti észak-bácskai települések mintegy kétszázezer lakóját (RÁCZ 2017). Jelentőségét az EU-tag északi szomszédokkal, főképp a mindössze 45 km-re fekvő Szegeddel a határon átnyúló kapcsolatok növelhetik (NAGY és RICZ, 2017; RICZ, 2018). Szabadka Újvidék északi „ellenpólusa”, sokáig a tartomány legnépesebb városa volt, de a korábbi évtizedekben folytatott település- és területfejlesztési politika eredményeként relatíve veszített pozíciójából. A két város között a verseny és az együttműködés egyaránt megjelenik.

Amennyiben a tíz legnagyobb árbevételű szerbiai vállalat földrajzi elhelyezkedését tekintjük, a 4. táblázatban jól kirajzolódik a Belgrád–Újvidék növekedési tengely, amelyen nyolc cég székhelye található (Dobanovci Belgrád közigazgatási területéhez tartozik, így a főváros részesedése 50%) a Coface nemzetközi hitelbiztosító legújabb nyilvános rangsora alapján (COFACE, 2019). A környező EU-tagországokkal (Bulgária, Horvátország, Magyarország, Románia) összehasonlítva kevésbé fővárosközpontú a TOP cégek elhelyezkedése, ami egyértelműen Újvidék gazdasági erejét, potenciálját mutatja.

³⁵ A fővárosról szóló törvény szerint Belgrád 17 városi önkormányzatból áll.

³⁶ Szerbia tengerhez viszonya is jelentősen megváltozott, Jugoszlávia felbomlásával, majd Montenegró kiválásával tengerpart nélküli állammá vált, a tengeri kijárat biztosítása és a „nemzeti” kikötőváros fejlesztése így többszöri újra tervezést jelentett.

³⁷ A Vajdaság közigazgatási szempontból meghatározó, más területeken is megjelenő kiemelkedő jelentőségű sajátossága, hogy Szerbia autonóm tartománya. Az autonóm tartománynak saját képviselőháza s kormánya van. Az autonómia kereteiről, gazdasági, jogi tartalmáról permanens viták folytak lényegében kialakításától kezdve, s ezek a viták a gazdasági mozgásteret illetően ma is tartanak (Huszka és Bakó 2007; Hajdú és Szügyi 2015).

4. táblázat: Szerbia legnagyobb árbevételű cégei

Helyezés Szerbia TOP 10 (Közép-Európa TOP 500)	Név	Székhely	Iparág	Árbevétel (2018, millió euró)	Foglalkoztatottak (2018, fő)
1 (70)	JP Elektroprivreda Srbije	Belgrád	Energiaellátás	2214	25761
2 (71)	Naftna Industrija Srbije	Újvidék	Olajipar	2183	4099
3 (232)	HBIS Group Serbia Iron & Steel	Belgrád	Fémipar	889	4908
4 (249)	Delhaize Serbia	Belgrád	Kereskedelem	847	12629
5 (306)	Fiat Chrysler Automobiles Serbia	Kragujevac	Autógyártás	724	2280
6 (307)	Telekom Srbija	Belgrád	Telekommunikáció	723	7777
7 (315)	Mercator-S	Újvidék	Kereskedelem	703	8124
8 (344)	Nelt Co	Dobanovci	Logisztika	662	1828
9 (345)	Tigar Tyres	Pirot	Gumiabroncs- gyártás	661	3388
10 (351)	JP Srbijagas	Újvidék	Gázszolgáltatás	653	1071

Forrás: Coface (2019) adatok alapján a szerzők szerkesztése.

Megjegyzés: a Coface listán nem szerepel a Zijin Bor Copper (bori rézbánya), mert 760 millió eurós árbevételének egy része az adósságok részvényekké történő átalakításából származott.

Az öt nagyvárosra témánk szempontjából az elérhető legfontosabb idősoros gazdasági mutatók az átlagfizetések. Ezek tekintetében jól kirajzolódik Belgrád vezető szerepe és Újvidék stabil második pozíciója. A másik három régióközpont eltérő gazdasági jellemzői ellenére nagyjából egy jövedelmi csoportot alkot, és lassú felzárkózást mutatnak a vezető városokhoz (5. táblázat).

5. táblázat: Nettó átlagfizetés a szerb nagyvárosokban

	Havi jövedelem RSD-ben			
	2010	2014	2017	2019
Belgrád	41724	55429	60142	61511
Újvidék	38470	50543	54357	55199
Niš	28588	39492	42449	47185
Kragujevac	31160	41744	44176	49498
Szabadka	31420	40663	44872	47875

Forrás: A Szerb Statisztikai Hivatal adatai alapján a szerzők szerkesztése.

4. Összegzés

Az 1990-es évek elején, Jugoszlávia felbomlása és a gazdasági embargó idején megkezdődött az önkormányzati rendszer átalakítása Szerbiában. A 20. század utolsó évtizedében a megvizsgált öt legnagyobb szerbiai város gazdasági, szociális fejlődése teljesen különböző utat járt be. A gazdaság teljesítménye minden városban komoly mértékben visszaesett, a legkisebb csökkenés Belgrádban, illetve a gazdasági embargó ellenére jól teljesítő, a mezőgazdasági termékek feldolgozásának központját adó Újvidéken volt. A demokratikus átalakulás óta eltelt közel két évtizedben az említett folyamatok az öt szerbiai nagyvárosban némileg módosultak. A fejlődés minden városban megfigyelhető, persze nem egyforma területeken és nem egyforma mértékben. A legjelentősebb gazdasági növekedés 2001-et követően Belgrádban és Újvidéken zajlott le. Míg Újvidék egy exportorientált, tudományos, innovációs és technológiai központtá nőtte ki magát, addig Belgrád egy „importelosztó” centrummá változott. Niš városának helyzete némileg javult a városban működő IT oktatás és az itt működő informatikai vállalatok gyors növekedésének köszönhetően, ugyanakkor a korábban jelentős nehéz- és gépipar továbbra sem talált magára. Kragujevacban az olasz FIAT gyár befektetésétől várt gyors gazdasági növekedés elmaradt. Szabadka az utóbbi években kitűnően használta ki a szabad övezetből adódó potenciálját, az EU közelségét, aminek köszönhetően

számtalan multinacionális vállalat jelent meg, de mára a további növekedésének akadályává vált a munkaerőhiány. Kérdés, hogy az elmúlt másfél évtizedben történt óriási elvándorlást tudja-e a város pótolni.

Köszönetnyilvánítás

Rácz Szilárd munkáját a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

Irodalom

- Bakó Tamás (2019a). A szerb gazdaságpolitika kettőssége – pénzügyi stabilitás, de nem elég gyors növekedés. In Gál Zoltán, Ricz András (szerk.), *A környezet és a határok kutatója: Tiszteletkötet Nagy Imre 65. születésnapja alkalmából* (pp. 359–370). Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.
- Bakó Tamás (2019b). A jugoszláv gazdaság jellemzői a széthullás időszakában 1991–2000. In Gulyás László (szerk.), *A Délvidék története: Titótól Milosevicig 1944–2000* (pp. 104–114). Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Coface (2019) *CEE Top 500*. Coface Central Europe, Bécs. <https://www.cofacecentraleurope.com/News-Publications/Coface-CEE-Top-500> Letöltés: 2019. október 1.
- Faragó László, Hajdú Zoltán és Rácz Szilárd (2012). Államosodás – városhálózat – térszerkezet. *Magyar Tudomány*, 173 (4), pp. 389–406.
- Graovac, Ana és Jasmina Djokic (2008). *Implosive sprawl – Belgrade case study*. Dalian, 44th ISoCaRP Congress.
- Hajdú Zoltán és Szügyi Éva (2015). Szerbia. In Horváth Gy. (szerk.), *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi* (pp. 385–408). Budapest: Kossuth Kiadó
- Hajdú Zoltán és Rácz Szilárd (2011). Urbanisation, state formation processes and new capital cities in the Western Balkans. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Rerum Naturalium Geographica*, 42 (2), pp. 63–77.
- Hirt, Sonia (2009). City Profile: Belgrade, Serbia. *Cities*, 26 (5), pp. 293–303.
- Huszka Beáta és Bakó Tamás (2007). *Észak-Vajdaság Magyar Többségű Községeinek Gazdasága*. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutató Közalapítvány.
- Lőrinczné Bencze Edit (2018). The EU and Regional Cooperation in Southeast Europe. *Central European Political Science Review*, 19 (71), pp. 27–54.
- Lukić, Vesna (2013). Population Trends in Serbia and the Implications for Settlement System. *Forum Geografic*, (1), pp. 67–74.
- Nagy Imre (2015). Szerbia térszerkezeti felosztása és annak tükröződése az egyetemi hallgatók mentális térképében. In Hardi Tamás (szerk.), *Terek és tér-képzetek: Elképzelt és formalizált terek, régiók a Kárpát-medencében, Közép-Európában* (pp. 303–320). Somorja, Győr: Fórum Kisebbségkutató Intézet, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Nagy Imre (szerk.) (2007). *Vajdaság*. Pécs, Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó. (A Kárpát-medence régiói, 7).
- Nagy Imre és Ricz András (2017). The Willingness and Preparedness of Local Governments in Ap Vojvodina/Serbia to Grip and Use Development Funds of the European Union. *Deturope*, 9 (2), pp. 118–128.
- ÖIR (2006). *Metropolitan Networking in CenSE backed by North-South Rail Corridors*. Final Report of the Pilot Projects. Bécs: Österreichisches Institut für Raumplanung.
- Petric, Jasna, Tamara Maričić és Jelena Basarić (2012). The Population Conundrums and some Implications for Urban Development in Serbia. *Spatium*, (28), pp. 7–14.
- Pike, Andy, Andrés Rodríguez-Pose, és John Tomaney (2006). *Local and Regional Development*. New York: Routledge.
- Pintér Tibor (2016). *Az Európai Unió bővítése – Szerbia integrációjának kérdései*. PhD-disszertáció. Győr: SZE Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola.
- Rácz Szilárd (2017). *A poszt-socialista Délkelet-Európa térszerkezeti és városhálózati folyamatai*. PhD-disszertáció. Pécs: PTE Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola.
- Ramet, Sabrina P. (2006). *The three Yugoslavias: State-building and legitimation, 1918–2005*. Washington DC: Woodrow Wilson Center Press.

RAPP (2010). *Spatial Plan of the Republic of Serbia 2010–2014–2020*. Abridged version. Belgrade, Republic of Serbia Ministry of Environment and Spatial Planning Republic Agency for Spatial Planning.

Ricz András (2018). A határon átvélő programok hatásai a Vajdaság területi fejlődésére. *Tér és Társadalom*, 32 (1), pp. 161–179.

Szügyi Éva (2013). Régiók és regionalizmus Szerbiában. *Deturope*, 5 (3), pp. 105–126.

Takács Zoltán és Nagy Imre (2013): Institutionalization of Regional Policy and the Regional Institution System in Serbia. *European Spatial Research and Policy*, 20 (1), pp. 27–46.

Tošić, Branka és Jasmina Đorđević (2004). The settlements of the Belgrade region. *Geographica Pannonica*, (8), pp. 43–46.

Vuković, Darko D., Ana Jovanović, Nebojša Zakić és Svetlana Vukotić (2012). Nomenclature of Statistical Territorial Units: Possibilities of Application in Serbia. *Journal of Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*, 61 (2), pp. 11–24.

Winkler, Andreas (2012). Measuring regional inequality: an index of socio-economic pressure for Serbia. *Collection of Papers Faculty of Geography at the University of Belgrade*, (60), pp. 81–102.

Zeković, Slavka (2009). Regional competitiveness and territorial industrial development in Serbia. *Spatium*, (21), pp. 27–38.

Zepeda, Carlos és Sinisa Zarić (2017). An analysis of urban planning in postsocialist societies through the concept of sustainable development: Evidence from Budapest and Belgrade, *Limes plus*, 14, (3), pp. 75–91.